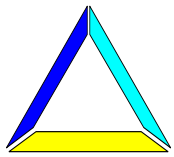
Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультацій в Україні
Німецька Консультативна Група при Уряді України

Рейтарська 8/5-А, 01034 Київ, Тел. +38044) 278-6342, 278-6360, Факс 278-6336
E-mail: institute@ier.kiev.ua, http://www.ier.kiev.ua

U1

Високі темпи інфляції в Україні: причини та шляхи подолання

Резюме

Темпи інфляції в Україні останнім часом постійно зростають. Проте майже половина річного рівня інфляції станом на березень 2005 року (14,7%) пояснюється величезним стрибком цін лише на *один* продукт, а саме – м'ясо. Це є чіткою ознакою того, що причини інфляції треба шукати не в монетарній сфері, а в реальній економіці. Протягом року ціна на м'ясо збільшилася на 56,8%, в результаті чого м'ясо в Україні стало дорожчим, ніж на світовому ринку. Таке зростання ціни можна пояснити високим рівнем захисту цього ринку, що перешкоджало збільшенню пропозиції у вигляді імпорту. Свій внесок у зростання ціни зробило і нещодавнє підвищення соціальних виплат, підігрівши попит на м'ясо, так само як і на інші продовольчі товари.

Національний банк України вжив адекватних заходів для подолання високого рівня інфляції: відбулася ревальвація гривні, а монетарна політика стала дещо жорсткішою. В той же час дії Уряду, як-то регулювання ціни та прямі закупівлі м'яса у виробників, були сумнівними. На наш погляд, такі кроки носять короткостроковий характер і не вирішують проблем, що лежать в основі зростання інфляції. Натомість ми виступаємо за те, щоб зробити український ринок м'яса (та інших продовольчих товарів) відкритим для іноземної конкуренції. Більший обсяг імпорту призведе до зниження ціни на м'ясо (та інші продовольчі товари), захищаючи таким чином споживачів, особливо, населення з низьким рівнем доходів. Окрім цього, лібералізація торговельної політики сприятиме модернізації галузі та підвищенню ефективності виробництва м'яса в Україні. Ми також пропонуємо проводити фіскальну та соціальну політику стриманіше. З вищенаведеного випливає, що головну відповідальність за подолання високих темпів інфляції зараз несе Уряд, а не Національний банк України.

Зміст

1. Вступ
2. Визначальні чинники високих темпів інфляції в Україні
3. Роль Уряду у приборкані інфляції
4. Роль Національного банку України у боротьбі з інфляцією
5. Висновки

1. Вступ

Темпи інфляції в Україні, що вимірюються індексом споживчих цін (ІСЦ), суттєво підвищилися. Якщо у березні 2004 року рівень інфляції становив 6,6% (порівняно із відповідним періодом попереднього року), то у березні 2005 року він складав 14,7%. Таке підвищення темпів інфляції від однозначної до двозначної цифри викликало занепокоєння серед населення. У політичних колах розпочалися дебати про шляхи вирішення проблеми. Уряд та Національний банк України вжили різних заходів. У цій роботі ми розглядаємо причини високих темпів інфляції (другий розділ), подаємо критичний огляд вжитих Урядом заходів та наші рекомендації (третій розділ), аналізуємо реакцію НБУ на високі темпи інфляції (четвертий розділ) та робимо деякі висновки (п'ятий розділ).

2. Визначальні чинники високих темпів інфляції в Україні

Основним чинником високого рівня інфляції, що спостерігається сьогодні в Україні, є підвищення ціни на м'ясо[1]. За період з березня 2004 року по березень 2005 року ціна на м'ясо підвищилася на 56,8%. Частка м'яса у споживчому кошику, що використовується для підрахунку індексу інфляції, складає 12,4%. Відповідно, станом на березень 2005 року внесок м'яса до річного темпу інфляції року становив 7,0 відсоткових пунктів (або 47,6%).

Причини цього величезного цінового стрибка треба шукати в реальній економіці. Звернемось спочатку до факторів, що діяли збоку *пропозиції*. У 2003 та 2004 роках через високу ціну на зерно, що встановилась в Україні після низького врожаю зернових у 2003 році, значно зросли витрати на годування худоби. Це призвело до зниження поголів'я худоби, що, у свою чергу, зменшило обсяг пропозиції м'яса у 2005 році. Але зростанню цін на м'ясо сприяли і фактори, що діяли збоку *попиту*. Доходи малозабезпечених верств населення значно збільшились після кількох підвищень пенсії та інших соціальних виплат, що розпочались у вересні 2004 року. Велику частку цих додаткових доходів було спрямовано на споживання продовольчих товарів, зокрема, м'яса. Недостатня пропозиція у поєднанні з підвищеним попитом і пояснюють різке підвищення цін на м'ясо. У відкритій економіці стабілізуючу роль міг би зіграти імпорт. Але в Україні високі тарифні і нетарифні бар'єри забезпечують внутрішнім виробникам м'яса практично повну відсутність іноземної конкуренції. Ефективний захист виробників м'яса в Україні становить близько 50-60% для яловичини і свинини та 100% для птиці.[2]

Серед інших чинників високого рівня інфляції необхідно зазначити підвищення цін на продовольчі товари (за винятком м'яса[3]). Середні ціни на продовольчі товари (окрім м'яса) за період з березня 2004 року по березень 2005 року

[1] Тут і далі ми маємо на увазі компонент ІСЦ "м'ясо та птиця", як це визначено Держкомстатом.

[2] Див. OECD and World Bank (2004): Achieving Ukraine's Agricultural Potential: Stimulating Agricultural Growth and Improving Rural Life.

[3] Підкатегорію «м'ясо і птиця» виключено з категорії «продовольчі товари», оскільки ми вище вже розглянули її раніше.

зросли на 7,8%.[4] Частка продовольчих товарів (окрім м'яса) у споживчому кошику становить 48,9%. Отже, станом на березень 2005 року внесок цієї товарної групи до річного рівня інфляції становив 3,8 відсоткових пунктів (або 25,9%).

Причини зростання цін на продовольчі товари (окрім м'яса) дуже подібні до причин, що стоять за сплеском цін на м'ясо. З боку *попиту* зростанню цін на цю товарну групу сприяло підвищення соціальних виплат, зростання зарплат[5], а також суттєве розширення пропозиції грошей[6], які мали місце у попередні роки. З боку *пропозиції* зростанню внутрішніх цін до рівня, що перевищує рівень цін на світових ринках, сприяв високий ступінь захисту внутрішніх ринків, що перешкоджав ввезенню в країну деяких продовольчих товарів (цукру, фруктів та овочів).[7]

Підсумовуючи сказане вище, ми подали кількісні оцінки впливу зазначених чинників на інфляцію у вигляді наступної таблиці:

Таблиця 1. Чинники інфляції у березні 2005 року

Чинник (компонент ІСЦ)	**Внесок до рівня інфляції (у відсоткових пунктах)**	**Внесок до рівня інфляції (у %)**
М'ясо	7,0	47,6
Продовольчі товари (за винятком м'яса)	3,8	25,9
Решта	3,9	26,5
Всього	**14,7**	**100,0**

Таким чином, можемо зробити декілька **висновків**:

1) Високий рівень інфляції у березні 2005 року великою мірою визначається підвищенням ціни лише на *один* товар, а саме, на м'ясо.

2) Високий ступінь захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції у поєднанні зі збільшенням соціальних виплат населенню пояснює сплеск цін на

[4] У березні ціни на продовольчі товари (з урахуванням м'яса) підвищилися на 19,2% до попереднього року (дпр). Ціни на м'ясо (підкатегорія продовольчих товарів) підвищилися на 56,8% дпр. Оскільки частка м'яса в продовольчих товарах становить 20,2%, його внесок у підвищення цін на продовольчі товари складає 11,4 відсоткових пунктів. Це дозволяє визначити зростання цін на продовольчі товари за винятком м'яса, що становить 7,8% дпр.

[5] Середня заробітної плати зросла на 30,7% за період з березня 2004 року по березень 2005 року.

[6] Оцінити вплив монетарної політики на інфляцію неможливо, оскільки індекс споживчих цін Держкомстату охоплює лише обмежений перелік товарів, в основному тих, що споживаються населенням з низькими доходами. Через це динаміка ІСЦ великою мірою залежить від змін пропозиції сільськогосподарської продукції. З огляду на це існує гостра необхідність у вдосконаленні методики вимірюванні інфляції в Україні.

[7] Іншим фактором збоку пропозиції є збільшення транспортних витрат внаслідок підвищення цін на нафту в останні місяці.

м’ясо та інші продовольчі товари, і, відповідно, є головними причинами інфляції. Отже торговельна та соціальна політика Уряду зіграли визначальну роль в цьому процесі.

3) Враховуючи вищенаведене, серед головних причин зростання цін не слід називати монетарні фактори чи монетарну політику.

3. Роль Уряду у приборкані інфляції

1) Заходи боротьби з високими цінами на м’ясо.

Уряд нещодавно вжив деяких заходів з метою стабілізації цінової ситуації на ринку м’яса. Прем’єр-міністр Юлія Тимошенко уклала «дружню угоду» (меморандум) з українськими виробниками м’яса птиці, за якою ціни на м’ясо птиці мали знизитись на 15%. Домовитись з виробниками свинини та яловичини було б набагато важче, оскільки близько 70% цих видів м’яса постачають невеликі фермерські господарства. Отже, для боротьби із зростанням цін на свинину та яловичину було вибрано інший підхід. Серед іншого, Уряд доручив Держрезерву проводити закупівлі м’яса безпосередньо у виробників і продавати його споживачам через мережу “Укркоопспілки”.[8] Очевидно, що Уряд намагається знизити ціну на свинину та яловичину шляхом «заощадження» витрат на посередництво між виробниками та споживачами м’яса. Після того, як Держрезерв здійснив невеликий обсяг закупівель у квітні, виробники м’яса відмовилися брати участь в закупівельних тендерах через низьку ціну, яку пропонував Держрезерв. Отже, ця схема не працює належним чином.

На нашу думку обидва заходи носять сумнівних характер. Регулювання цін на ринку м’яса птиці створює певне полегшення у короткостроковій перспективі, але не вирішує довгострокової проблеми низької ефективності виробництва м’яса. Окрім цього, схема Держрезерву приречена на невдачу. Дуже сумнівно, що Урядові вдасться звести виробника з кінцевим споживачем ефективніше, ніж це роблять приватні підприємства. Високі витрати на доставку м’яса від виробників до кінцевих споживачів[9] пояснюються, головним чином, неефективним виробництвом та недосконалою структурою збуту. Окрім цього, такі бюрократичні рішення економічних проблем можуть відкрити двері для корупції.

Але якщо заходи Уряду були неналежними, то яких заходів слід вжити для вирішення проблеми? Відповідь на це питання є досить простою: необхідно суттєво знизити тарифні та нетарифні обмеження в зовнішній торгівлі, таким чином зменшивши захист українських виробників м’яса від іноземної

[8] Уряд також вжив «м’яких» заходів, таких як вимога організувати на ринках торговельні точки спеціально для безпосередніх виробників м’яса, моніторинг цін та інше. Але і ці заходи були неефективними.

[9] В середині березня 2005 року середня закупівельна ціна на свинину становили 11,2 грн. за кілограм (11,200 грн. за тонну), а середня відпускна ціна для споживачів становили 21 грн. за кілограм. (Джерело: Міністерство аграрної політики України, Державна інспекція контролю за цінами).

конкуренції. Розширення обсягів імпорту збільшить пропозицію товару та знизить ціни. Окрім цього, іноземна конкуренція стимулюватиме реструктуризацію неефективного виробництва м'яса, зокрема, виробництва свинини та яловичини. Така ж аргументація чинна і для інших продовольчих товарів.

(ii) Заходи, спрямовані на зменшення тиску на інфляцію збоку попиту

Політично мотивоване збільшення соціальних виплат, яке розпочалася у вересні 2004 року, стало одним з найсильніших макроекономічних шоків для економіки України, що поставив під удар суспільне благо, ім'я якому «макроекономічна стабільність». Найбільш очевидний ризик стосується фіскальної політики. Здатність Уряду зібрати додатково 20 млрд. грн. для виконання запланованого підвищення соціальних виплат протягом 2005 року є сумнівною. До того ж збільшення соціальних трансфертів створює довгострокове навантаження на бюджет, оскільки соціальні видатки є постійними. Але збільшення соціальних виплат створює також велику загрозу ціновій стабільності. Зростання попиту на споживчі товари з боку населення з низькими доходами підштовхує ціни і призводить до інфляції.

Ми виступаємо не за різке, а за поступове збільшення соціальних виплат. Зміни у соціальних видатках повинні відбуватися повільнішими темпами і лише після забезпечення надійної бази їх фінансування. Висловлюючись конкретніше, ми пропонуємо переглянути останні підвищення соціальних виплат. Збільшення розміру пенсій та мінімальної заробітної плати повинне бути помірнішим, або його слід взагалі перенести на майбутнє. Це допоможе зберегти макроекономічну стабільність та, зокрема, приборкати високі темпи інфляції. Не варто забувати, що найбільше від високої інфляції страждають люди з низьким рівнем доходу. Не має сенсу виплачувати цим людям додаткові кошти, якщо це неминуче призведе до зменшення купівельної спроможності їх доходів.

4. Роль Національного банку України у боротьбі з інфляцією

Здається, що Національний банк України також стурбований пришвидшенням інфляції, як і належить центральному банку. З свого боку НБУ вжив деяких заходів для подолання інфляції. З 15 квітня було посилено вимоги до формування банками обов'язкових резервів. Зокрема, було заборонено використовувати готівкові кошти банків для покриття резервів. Це призвело до зменшення ліквідності банківського сектора та, відповідно, до зменшення тиску на споживчі ціни.

Подальшим кроком НБУ у боротьбі з інфляцією була досить різка ревальвація гривні по відношенню до долара США. 21 квітня курс гривні укріпився з 5,19 грн./дол. США до 5,05 грн./дол. США. Цей крок став завершальним у низці дрібніших ревальваційних кроків, які проводились з початку року, коли обмінний курс становив 5,30 грн./дол. США. Ревальвація гривні сприяє зниженню інфляції двома шляхами. По-перше, знижується ціна на імпортні

товари (найголовніше -- на нафту та споживчі товари), що сприяє зниженню інфляції. По-друге, ревальвація гривні сприятиме зниженню сальдо торговельного балансу, що, в свою чергу, призведе до зменшення надмірної пропозиції долара США на валютному ринку та зменшення інтервенцій НБУ. Результатом цього буде помірніше зростання монетарних агрегатів, що в кінцевому рахунку призведе до уповільнення темпів інфляції.

На наш погляд, такі кроки НБУ були адекватними, оскільки існує необхідність у подолані інфляції та заходах, що сприяють зниженню інфляції. Але при цьому не слід забувати, що першопричини високого рівня інфляції знаходяться в реальній, а не в монетарній сфері економіки. Отже, відповідальність за зниження темпів інфляції повинен нести не лише НБУ. Україна не повинна здійснювати перехід до жорсткішої монетарної політики та ревальвувати національну валюту з метою зниження цін в ситуації, коли інфляція викликана немонетарними факторами[10]. Монетарною та курсовою політикою не слід зловживати для подолання структурних проблем, таких як надмірний захист неефективного аграрного сектора, та для нівелювання наслідків експансійної фіскальної політики.

5. Висновки

Сьогоднішні темпи зростання цін в Україні є зависокими навіть для країни з перехідною економікою. Пришвидшення темпів інфляції є чіткою ознакою неадекватної економічної політики. Ключова проблема полягає у надмірній протекціоністській політиці у сфері сільського господарства, а також нежиттєздатній фіскальній експансії. Можливо, що збільшення пропозиції грошей також сприяло прискоренню інфляції, але його вплив не був вирішальним. Для вирішення проблеми потрібно спрямовувати зусилля на її реальні причини. В цьому конкретному випадку, це означає необхідність проводити кращу торговельну і фіскальну політику.

Можливо, у найближчому майбутнього потрібно буде переглянути монетарну та курсову політику в Україні. НБУ треба буде подумати над адекватним рівнем обмінного курсу та над тим, коли саме здійснити подальшу ревальвацію гривні. Варто також визначити, коли саме в економічних інтересах країни буде доцільним введення гнучкішого обмінного курсу чи його прив'язки до кошика валют. Але що б не сталося з монетарною чи курсовою політикою, вона не повинна проводитись з метою вирішення структурних чи фіскальних проблем. Відповідальність за вирішення нинішньої проблеми високого рівня інфляції несе Уряд, а не НБУ.

Автори: Рікардо Джуччі, Олена Білан
Лектор: Вероніка Мовчан
Київ/Берлін, травень 2005 р.

[10] Подальша ревальвація гривні може мати сенс через інші причини, які не є темою цієї роботи.